עתיקות 99, התש״ף

מבני מגורים מהתקופה הביזנטית בפי מצובה שבגליל המערבי

גלעד צינמון ויואב לרר

הקדמה

בשנת 2007 נערכו שתי עונות חפירה בחורבת פי מצובה, הממוקמת על גבעת קרטון בגדה הדרומית של נחל חניתה (נ״צ 2149/7762 ; איור 1).[1] האתר נמצא ממזרח ליישוב שלומי, וחוצה אותו כביש 8990 המחבר בין שלומי לקיבוץ חניתה. השטח עבר עיבוד חקלאי ניכר, ובסביבתו פרץ הצבא דרכי גישה ; בפני השטח פזורים

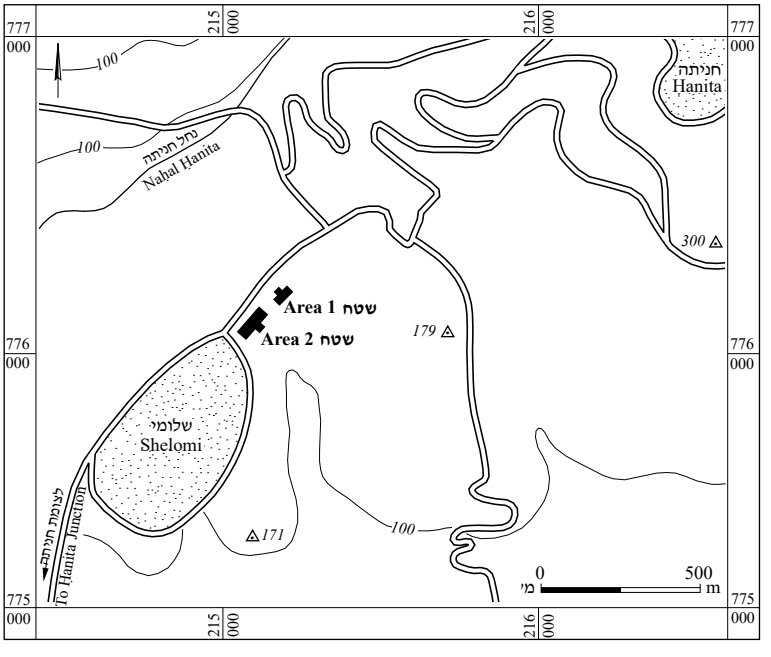

איור 1. מפת איתור.

[1] החפירה נערכה בחודשים יוני—יולי ואוקטובר 2007 (הרשאה מס׳ A-5144). את החפירה, מטעם רשות העתיקות, ניהלו גלעד צינמון ויואב לרר, בסיוע משה הרטל ונמרוד גצוב (ייעוץ ארכיאולוגי וקרמי), יוסף יעקובי (מנהלה), דני שיאון (סקר מתכות), גבי ביכובסקי (נומיסמטיקה), הווארד סמיתליין (צילום), ואדים אסמן, טניה מלצ׳ן ורבקה מישייב (מדידות), ילנה קופרשמידט (ניקוי מתכות), תחום שימור ברשות העתיקות (טיפול בפסיפס) ופועלים מהכפרים יפיע ומנדא, מטבריה ומנצרת.

אבני בנייה ושברי שיש רבים. סביבת האתר נסקרה בעבר במסגרת סקר הגליל (פרנקל וגצוב תשנ״ז:82, אתר 30.2 ; Frankel et al. 2001:18, Site 92), ועל סמך ממצאי הסקר הוצע ששטחו כ־50 דונם. קלרמון־גאנו מצא בשטח האתר כתובת פיניקית, המתוארכת לשנת 221 לפסה״נ (Donner and Rölling 1962–1964: No. 19), ובה נזכר מקדש פיניקי הקשור לעיר פטולמאיס (עכו); הכתובת מוצגת כיום במוזיאון הלובר בפריז (Dain 1933: No. 140).

האתר פי מצובה נזכר בתלמוד (ירושלמי, דמאי ב, א), שם נכתב שהערים חניתה עילית, חניתה תחתית, פי מצובה, בצת ועוד היו ״העיירות האסורות בתחום צור״. לפי ההלכה, יישובים אלה היו מחוץ לרצף היישוב היהודי, אך מתיישביהם חייבים במצוות הארץ. השם פי מצובה נשתמר גם במקורות צלבניים וממלוכיים המזכירים אתר בשם מצוב (Velde 1858:254), והוא מופיע בשם זה גם במפות הסקר הבריטי (Frankel et al. 2001:18, Site 92). האתר ידוע גם בשם ח׳ירבת מעצוב (ברסלבסקי תש״ז:33).

סביב האתר נערכו חפירות אחדות (אבר־עוקסה 2008; שיאון ופורת 2010),[2] ונחשפו מתקנים חקלאיים, חציבות, קברים ומערות קבורה, כבשן סיד ויסודות מבנים המתוארכים לתקופות הפרסית, ההלניסטית, הרומית והביזנטית. נראה כי האתר הפסיק להתקיים בתקופה הממלוכית.

החפירה

החפירות (375 מ״ר) נערכו לקראת הרחבת כביש 8990. הן התרכזו בשטח שמצפון־מערב לכביש, ונחשפו שרידי מבנים וקברים מהתקופה הביזנטית. חפירת בדיקה ראשונה התקיימה בחודשים יוני—יולי 2007, ונפתחו בה שני שטחים (1, 2). נמצאו שרידי מבנים המתוארכים למאה הז׳ לסה״נ, באחד מהם נמצאה רצפת פסיפס באיכות גבוהה (ר׳ טלגם, כרך זה). כן נמצאו שרידי נברשת מעוטרת בצלב ברונזה, פריטים אדריכליים מרשימים, כגון משקוף מגולף בעיטור צלב, ורצפות טיח. חפירת הצלה שנייה נערכה בחודש אוקטובר 2007 ומטרתה הייתה לחשוף את המבנה שבו נמצאה רצפת הפסיפס ולתארכו, ולשמר את רצפת הפסיפס.

שטח 1 (תכנית 1)

בשטח זה נחפרו חמישה ריבועים ברצף מצפון לדרום, ונחשף מבנה שכיוונו צפון־מזרח–דרום־מערב, שממנו שרדו שני חדרים (1, 2). המבנה בנוי מאבני גיר מסותתות שהונחו על סלע הגיר שפולס לבנייה. בקיר הצפוני של המבנה (W120; 1.2 × 0.8 מ׳) נחשף סף כניסה חצוב בסלע הגיר, וממערב לו נחשפו יסודות של קיר נוסף (W128); סף הכניסה הוליך לחדר 1 מצפון. בפינה הדרומית־המערבית של חדר 1 נמצאו שתי שכבות מהודקות מאוד של רצפות טיח, זו מעל זו (L116, L117), ונחשפו בהן שברי כלי חרס רבים מסוף המאה הו׳ – ראשית המאה הז׳ לסה״נ (ר׳ לרר, כרך זה: איורים 2:3, 4; 11:1). בשכבה העליונה (L116) נמצאו שרידים מרצפת פסיפס צבעונית (1.5 × 1.5 מ׳), שממנה נותרה הצטברות של אבני פסיפס (5 × 6 מ״מ כל אבן). מעל הצטברות זו נמצא צלב (9.5 × 5.5 ס״מ; איור 2), העשוי משתי פיסות ברונזה, שהיה כנראה חלק מעיטור של נברשת מפוארת שהשתלשלה מהתקרה. הצלב דומה לצלבים שנמצאו בכנסיות ובמנזרים בסביבה, כגון עברון (Tzaferis 1987: Fig. 16), שבי ציון (אביעם תשס״ב:9, איור 20), וח׳ירבת אל־וואזיה (אביעם 2002:198, איור 78). מעל שרידי רצפת הפסיפס נמצא גם מסמר ברזל גדול במיוחד (26 ס״מ אורך; לא צויר), המרמז על שימוש בקורות עץ רחבות לקירוי. כן נמצאו מסמרים נוספים ושברי רעפי חרס, המלמדים אף הם על קירוי המבנה ברעפים. מצפון לקיר 120, נמצא סף כניסה לחדר נוסף, ובו שרידי רצפת פסיפס (L140); החדר והרצפה לא נחפרו במלואם.

[2] איאד פנדי עואדה ערך חפירה נוספת בפי מצובה (הרשאה מס׳ A-4259; טרם פורסם).

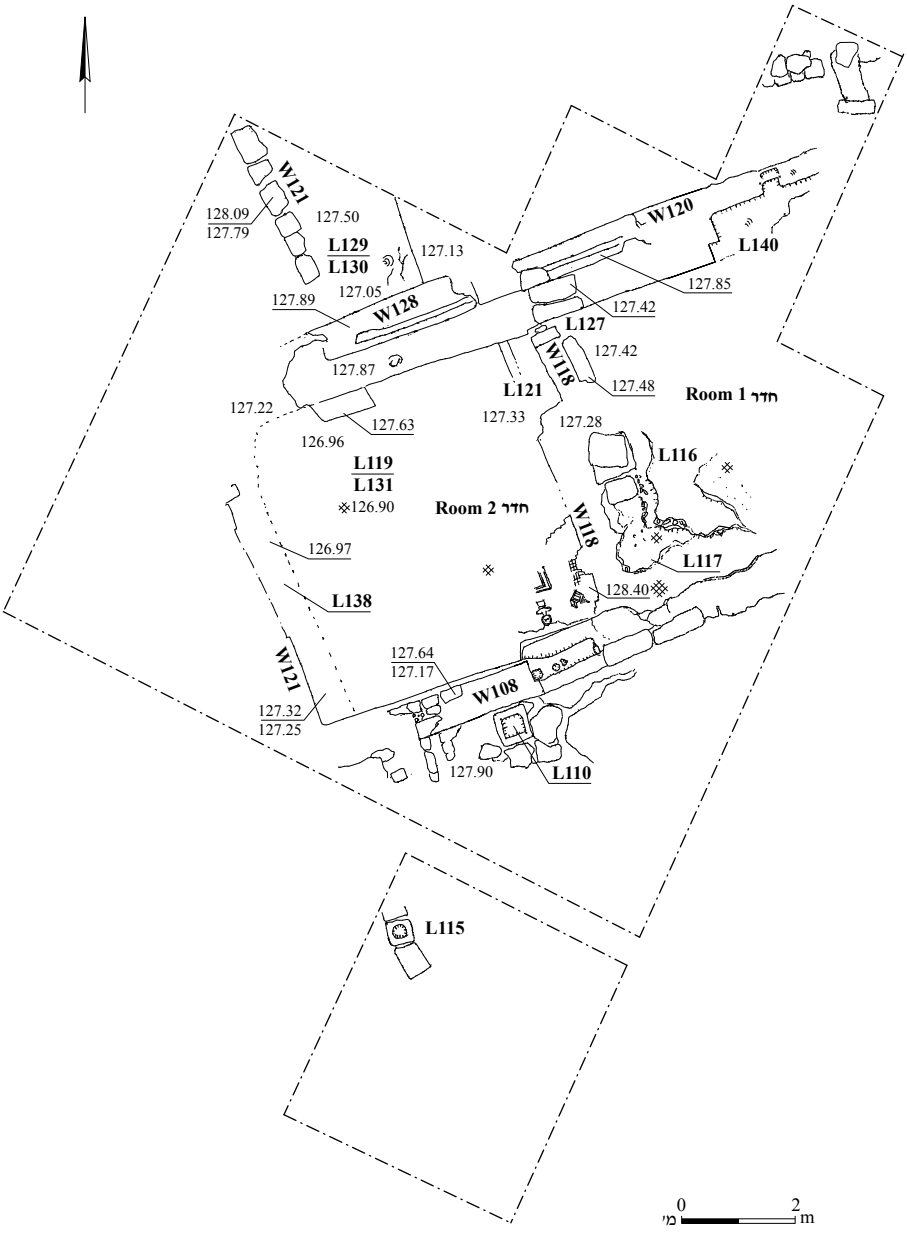

תכנית 1. שטח 1.

איור 2. שטח 1, חדר 1, צלב ברונזה.

דרומית־מערבית לחדר 1 נחשף חדר 2 שקירותיו מטויחים. הקיר הדרומי של החדר (W108; 4 מ׳ אורך) בנוי מאבני גיר קשות על תשתית חצובה בסלע, ובו נחשף סף חצוב המוביל אל תוך החדר. הקיר המערבי (W121) נשדד, אך שרד היסוד החצוב שלו; שרידיהם של הקיר התוחם ממזרח (W118) ושל הקיר התוחם מצפון (W128) ניכרים במקוטע לאורך חציבת התשתית בסלע. בחדר 2 נחשפה רצפת פסיפס צבעונית (L119; 7.0 × 6.5 מ׳; ר׳ טלגם, כרך זה), ובתשתיתה (L131) התגלו משקולת ברונזה נדירה, שתאריכה המוקדם ביותר הוא שלהי המאה הו׳ לסה״נ (ר׳ שיאון, להלן: איור 6), וחרסים (ר׳ לרר, כרך זה: איורים 3:7, 10; 4:1, 4; 9:8; 10:3). מטבע ביזנטי־ערבי (ר׳ ביכובסקי, כרך זה: מטבע מס׳ 5), שנמצא במפולות (L106) מעל רצפת הפסיפס, מאפשר לתארך את המבנה לסוף המאה הו׳ – המאה הז׳ לסה״נ. מדרום לסף הכניסה הדרומי (W108) וצמוד לו נחשף אגן רבוע (L110; 70 × 70 ס״מ), חצוב בסלע הגיר.

מדרום למבנה נמצא בדל קיר (W115) בכיוון צפון–דרום. לקיר נדבך אחד, והוא בנוי היטב מאבנים מהוקצעות.

שטח 2 (תכנית 2)

בצפון שטח 2 נמצאו בפני הסלע, ללא הקשר אדריכלי, כמה חרסים שחוקים המתוארכים למאות הא׳ לפסה״נ – הא׳ לסה״נ. נחשפו שלושה מכלולים בנויים (מבנים I–III). מבנה I הושתת על הסלע ותכניתו רבועה (L302A; 2 × 2 מ׳; תכנית 2; איור 3). קירות המבנה (W300, W306, W310) בנויים מאבנים מהוקצעות. במרכז המבנה נחשף מתקן גלילי, שקוע (L302; 1 מ׳ קוטר הפתח), העשוי מחרס גס האופייני לטבון.

דרומית־מערבית למבנה I וצמוד לו נחשף מבנה II; שני המבנים מופרדים בקיר (W310). הקיר המזרחי של המבנה (W311) בנוי מאבנים מהוקצעות היטב ויסודותיו הושתתו על הסלע. בקיר נקבע פתח (L316), ובו סף כניסה. הפתח פונה לסמטה (L327; איור 3), הנמשכת בין מבנים I ו־II למבנה III (ר׳ להלן). בסף הכניסה הותקנו פותות לצירים של דלת דו־כנפית שנפתחה פנימה אל תוך המבנה. מתחת לסף הכניסה למבנה II נמצא חרס הלניסטי יחיד (L324; ר׳ לרר, כרך זה: איור 1:1). מתחת ליסודות הקיר (W311) נמצא מטבע המתוארך למאה הז׳ לסה״נ (ר׳ ביכובסקי, כרך זה: מטבע מס׳ 3). בחלל המבנה (L312) ובסמטה (L327) נאספו חרסים

איור 3. שטח 2, מבנה I, טבון וסמטה ממזרח, מבט לצפון־מזרח.

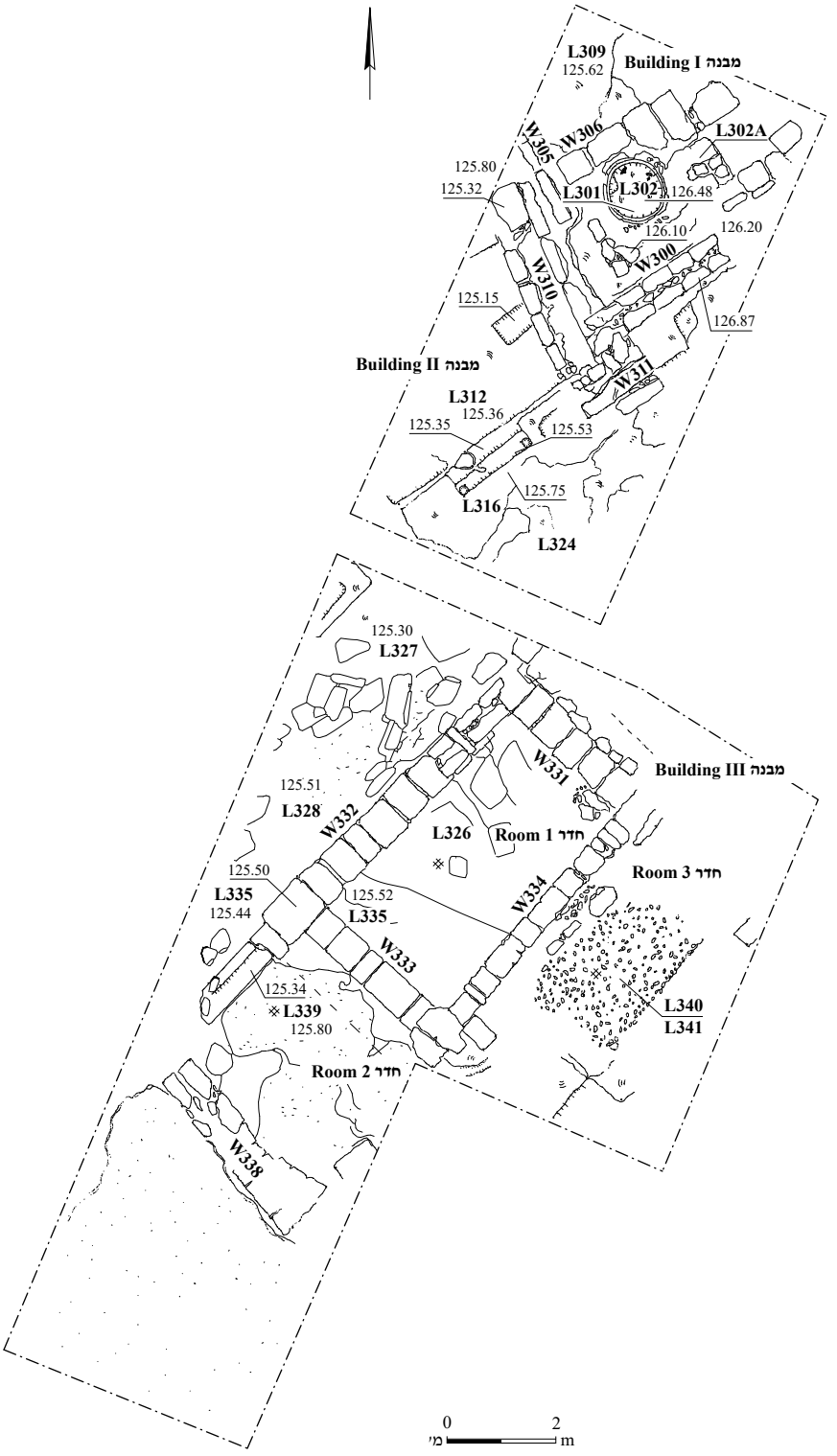
L309
125.62
Building I מבנה
W306
W305
L302A
125.80
125.32
L301
L302
126.48
126.10
126.20
W300
W310
125.15
126.87
Building II מבנה
W311
L312
125.36
125.35
125.53
125.75
L316
L324
125.30
L327
W331
Building III מבנה
125.51
L328
W332
L326
Room 1 חדר
Room 3 חדר
125.50
L335
125.44
125.52
L335
W334
W333
125.34
L339
125.80
L340
L341
Room 2 חדר
W338
0
2
מ׳
m

תכנית 2. שטח 2.

איור 4. שטח 2, משקוף, שעליו חרות צלב.

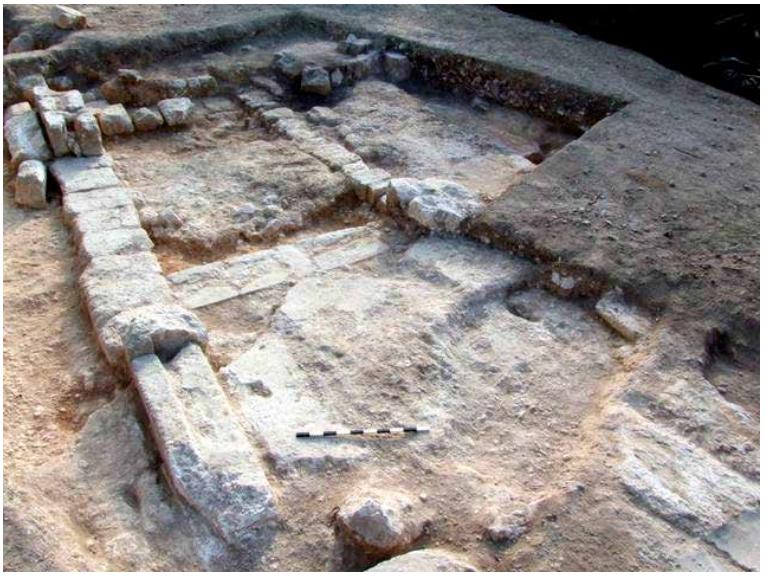

איור 5. שטח 2, מבנה III, ובו שלושה חדרים מרוצפים בטיח לבן, וסמטה ממערב לכניסה, מבט לצפון־מזרח.

מעטים שאפשר לתארכם לסוף המאה הו׳ – ראשית המאה הז׳ לסה״נ. מעל סף הכניסה, בתוך מפולת של אבני בנייה, נמצאה אבן גזית, ועליה תבליט של צלב המוקף במעגל (איור 4); נראה שהייתה חלק ממשקוף.

מבנה III (תכנית 2; איור 5) נחשף דרומית־מזרחית למבנים I ו־II, ובו שלושה חדרים. לחדר 1 (4.5 × 3.0 מ׳) רצפת טיח, שעליה ובתשתיתה נמצאו חרסים לא־אינדיקטיביים. קירות החדר (W331, W332, W333, W334) בנויים אבני גיר מהוקצעות בשיטת ראש ופתין; לא נמצאה כניסה ברורה לחדר. מעל רצפת החדר נחשפה מפולת אבנים והצטברות של אדמה (L326), ובה אבני גוויל וחרסים מהתקופה האומיית (ר׳ לרר, כרך זה:

איור 1:7). מדרום לחדר 1 נמצא חדר 2, ובו סף כניסה (W332; 1.8 × 0.5 מ׳). החדר רבוע (3.5 × 3.5 מ׳), ורצפתו (L339) עשויה גיר לבן כתוש, מהודק היטב. קירות החדר (W332, W333 ו־W338) בנויים בדומה לקירות חדר 1. דרומית־מזרחית לחדר 1 נמצא חדר 3, וביניהם חוצץ קיר 334. נראה שהקיר הדרומי־המזרחי של החדר נשדד, על כך מלמדת תעלת שוד, ובה מעט אבני בנייה. בחדר 3 (כ־5.2 × 4.5 מ׳) נחשפה רצפה (L340), העשויה חלוקי אבן, ובתשתיתה (L341) נמצא מטבע המתוארך לראשית המאה הו׳ לסה״נ (ר׳ ביכובסקי, כרך זה: מטבע מס׳ 2).

הממצא

בחפירה נמצאו כלי חרס ממגוון טיפוסים, ובהם כלים מקומיים וכמות גדולה למדי של כלי ייבוא (ר׳ לרר, כרך זה). מרבית הכלים מתוארכים לשלהי התקופה הביזנטית, ולרובם מקבילות באתרים סמוכים בגליל המערבי. כן נמצאו צלב ברונזה, מסמרי ברזל, שברי רעפים ומשקולת ברונזה (ר׳ שיאון, להלן). נמצאו גם שמונה מטבעות המתוארכים לתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה (ר׳ ביכובסקי, כרך זה).

משקולת ברונזה

דני שיאון

בתשתית רצפת הפסיפס (L131) בשטח 1, חדר 2, נמצאה משקולת ברונזה נדירה (איור 6).

1. דיסק ברונזה (28 מ״מ קוטר; 3.5–4.0 מ״מ עובי; 21.1 גרם), פגום קלות בהיקפו.

פנים: בהיקף המשקולת מסגרת עשויה שני מעגלים דקים חרוטים. במרכזה — צלב לטיני גדול שקצותיו מודגשים. משני צדי הצלב חרוטות האותיות N€, שאף להן קצוות מודגשים; מעל האות N יש גומה זעירה; הצלב והאותיות מוכספים.

גב: חלק.

המשקולת היא במשקל חמש נומיסמטה (N[ομίσματα] ‘€), והיא שימשה לשקילת מטבעות זהב וכסף בתקופה הביזנטית. יחידת המשקל נומיסמה (*nomisma*) היא 1/72 של ליברה רומית, והיא זהה למשקלו של מטבע זהב בעריך סולידוס (כ־4.5 גרם). מכאן, שמשקל המשקולת הזו אמור היה להיות 22.5 גרם. מעניין לציין שמצד אחד המשקל של מטבעות הזהב והכסף היה מדויק עד כדי כמה מאיות הגרם, ומצד אחר אין אחידות במשקל המשקולות, ויש אף כאלה השוקלות יותר מ־4.5 גרם לנומיסמה אחת.

משקולות נומיסמה נפוצות למדי, אך לא בערך של חמש נומיסמטה. בקיסריה נאספו משקולות רבות מסוג זה (Holland 2009:28–34), אף לא אחת מהן בערך של חמש נומיסמטה. באוספים שפורסמו אין משקולות

איור 6. משקולת ברונזה של חמש נומיסמטה.

בעריך זה שצורתן עגולה, אלא רבועות או מתומנות. באוסף המוזיאון הבריטי נמצאות שלוש משקולות דומות לזו בצורה ובעריך, אך איכותן האמנותית ירודה.[3]

החשיבות שיוחסה למשקולות אלה ניכרת בציפוי הכסף הסלקטיבי (או שרידיו) שנמצא על חלק גדול מהן. איכות החריטה של המשקולת מפי מצובה גבוהה, וכמוה כמעט שאין בחומר ההשוואתי. משקולות כאלה מופיעות מסוף המאה הו׳ לסה״נ, והימצאותה בתשתית רצפת הפסיפס מלמדת שבעת בניית המבנה היא כבר יצאה משימוש, בין אם מפני שאבדה ובין אם מפני שלא היה בה צורך. מכל מקום, היא עדות לכך שמטבעות זהב וכסף שצריך היה לשקלם הגיעו אפילו ליישוב כפרי זה.

סיכום

הממצא האדריכלי שנחשף באתר פי מצובה מיוחס לשכבת יישוב אחת, ללא שינויים מבניים ניכרים. נחשפו ארבעה מבנים, ובהם חדרים ושרידי רצפות פסיפס. רצפת הפסיפס המרשימה שנחשפה בחדר 2 בשטח 1 (ר׳ טלגם, כרך זה), המשקוף הנושא צלב ממבנה II בשטח 2 וצלב הברונזה מחדר 1 בשטח 1, מלמדים שהמבנים מייצגים ככל הנראה חלק ממכלול מגורים גדול של נוצרים אמידים. משקולת הברונזה הנדירה מהמאה הו׳ לסה״נ מלמדת אף היא על הרווחה הכלכלית של הקהילה הכפרית ששכנה במקום בתקופה הביזנטית (דן תשל״ז:266).

הממצא הקרמי שנחשף באתר מתארך את היישוב לסוף התקופה הביזנטית, המחצית השנייה של המאה הו׳ – סוף המאה הז׳ לסה״נ. השרידים שנחשפו באתר הם חלק מיישוב ביזנטי מאוחר, ובו מבנים צפופים המקושרים בסמטות צרות (Safrai 1994:46). יישובים דומים בסביבה הקרובה — כגון חניתה, שלומי, חורבת עובש, חורבת עירב, חורבת גז, חורבת רמה, חורבת כרכרה, חורבת חמסין וחורבת שקוף (Aviam 2004:19) — והרחוקה — כגון עברון, חוסן, שבי ציון ונהריה (אדלשטיין ודופין תשל״ו: 128) — מלמדים על כך שבתקופה הביזנטית הייתה באזור צפיפות גדולה של יישובים. הסקר שנערך בסביבת האתר (Frankel et al. 2001:18, Site 92) מלמד שפי מצובה היה יישוב גדול במארג היישובים הביזנטיים בגליל העליון.

האוכלוסייה באתר הייתה ברובה נוצרית. להערכתנו, יש מתקופה זו כ־140 יישובים, ובהם שרידים של כ־63 כנסיות או מנזרים. כמו כן, מוכרים עוד כ־13 יישובים באזור, שנמצאו בהם פריטים אדריכליים המלמדים כי תושביהם היו נוצרים (Aviam 2004:20). אוכלוסייה זו התרכזה בחלקו המערבי של הגליל העליון, ממישור החוף הצפוני עד גוש הרי מירון (Frankel et al. 2001:114).

הממצאים שנתגלו בשכבת המפולת שנמצאה בשטחי החפירה (ר׳ לרר, כרך זה: איורים 2 :5 ; 9 :1–9 ; 10 :1, 2 ; ר׳ ביכובסקי, כרך זה: מטבעות מס׳ 3, 4) מסייעים לתארך את סופו של היישוב לכיבוש הפרסי בשנת 613 לסה״נ. הכיבוש הפרסי פגע באוכלוסייה הנוצרית ובכנסיות בגליל המערבי (אביעם תשנ״ה:56 ; Aviam 1999:299), אך לא החריב אותן; היישוב המשיך להתקיים במצומצם.

[3] תודה ל־Chris Entwistle מהמוזיאון הבריטי על המידע.

הפניות

אבר־עוקסה ה׳ 2008. חורבת פי מצובה. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 120 (16.7.2008) http:// www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=821&mag_id=114 (תאריך גישה 17.1.2017).

אביעם מ׳ תשנ״ה. שרידי כנסיות ומנזרים בגליל המערבי. **קדמוניות** 109: 47–59.

אביעם מ׳ תשס״ב. שבי ציון. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 113: 8–9.

אביעם מ׳ 2002. חמישה אתרים כנסייתיים בגליל העליון המערבי. בתוך צ׳ גל עורך. **ארץ צפון: קובץ מאמרים בארכיאולוגיה של הגליל**. ירושלים. עמ׳ 165–217.

אדלשטיין ג׳ ודופין ק׳ תשל״ו. הכנסייה הביזאנטית בגבעת־כצנלסון שבנהריה. **קדמוניות** 32: 128–132.

ביכובסקי ג׳. כרך זה. המטבעות מהחפירה בפי מצובה.

ברסלבסקי י׳ תש״ז. **הידעת את הארץ** א: **הגליל ועמקי הצפון** (מהדורה רביעית). תל אביב.

דן י׳ תשל״ז. **המציאות החברתית בארץ־ישראל בתקופה הביזנטית במאות הששית והשביעית**. עבודות דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

טלגם ר׳ כרך זה. רצפת פסיפס מהמאה הז׳ לסה״נ בפי מצובה.

לרר י׳ כרך זה. ממצא כלי החרס מהתקופה הביזנטית בפי מצובה.

פרנקל ר׳ וגצוב נ׳ תשנ״ז. **מפת אכזיב (1) ומפת חניתה (2)** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

שיאון ד׳ ופורת ל׳ 2010. חורבת פי מצובה. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בארץ ישראל** 122 (13.7.2010). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1423&mag_id=117 (תאריך גישה 17.1.2017).

Aviam M. 1999. Christian Galilee in the Byzantine Period. In E.M. Meyers ed. *Galilee through the Centuries: Confluence of Cultures* (Duke Judaic Studies Series 1). Winona Lake.

Aviam M. 2004. *Jews, Pagans and Christians in the Galilee: 25 Years of Archaeological Excavations and Surveys; Hellenistic to Byzantine Periods* (Land of Galilee 1). Rochester, N.Y.

Dain A. 1933. *Inscriptions grecques du Musée du Louvre: Les textes inédits*. Paris.

Donner H. and Rölling W. 1962–1964. *Kanaanäische und aramäische Inschriften* (3 vols.). Wiesbaden.

Frankel R., Getzov N., Aviam M. and Degani A. 2001. *Settlement Dynamics and Regional Diversity in Ancient Upper Galilee: Archaeological Survey of Upper Galilee* (IAA Reports 14). Jerusalem.

Holland L. 2009. *Weights and Weight-Like Objects from Caesarea Maritima*. Ḥadera.

Safrai Z. 1994. *The Economy of Roman Palestine*. London–New York.

Tzaferis V. 1987. The Greek Inscriptions from the Early Church at ‘Evron. *Eretz-Israel* 19:36*–53*.

DWELLINGS FROM THE BYZANTINE PERIOD AT PI MAẒUVA IN THE WESTERN GALILEE

GILAD CINAMON AND YOAV LERER

(PP. 31*–40*)

In 2007, two excavation seasons were conducted at Pi Maẓuva, located on a soft limestone (*qirton*) hill on the southern spur of Naḥal Ḥanita (map ref. 2149/7762; Fig. 1). Two areas were excavated (Areas 1, 2), revealing building remains and burials from the Byzantine period.

Area 1. A building was uncovered in this area, of which two rooms survived (Plan 1). In Room 1 were found two superposing plastered floors (L116, L117), which included pottery dating from the sixth–seventh centuries CE (see Lerer, this volume: Figs. 2:3, 4; 11:1). The upper floor comprised some *tesserae*, on which a bronze cross was found (Fig. 2).

Room 2 was adorned with a high-quality colorful mosaic floor (L119; see Talgam, this volume), which was laid upon a bedding of cement and crushed lime. The bedding yielded a unique bronze five-*nomismata* weight, dating from the sixth century CE (Fig. 6; studied by Danny Syon). The mosaic is adorned with floral motifs, animal and human figures, and two fragmentary Greek inscriptions. It was dated based on iconographic, stylistic and stratigraphic considerations to the seventh century CE. It is assumed that the mosaic adorned the floor of a local villa.

Area 2. In the southern part of the excavation (Plan 2) were found three building complexes (Buildings I–III) separated by an alley. Building 1 (L302A) is square, and its walls are built of hewn stones. In the center of the building was exposed a circular clay *ṭabun* (Fig. 3).

Building II was exposed to the southwest of Building I. A threshold, with hewn sockets for a double-leaf door, led from the alley into the building (L327; Fig. 3). Beneath the buildings' wall foundation (W311) was found a coin dating to the seventh century CE (see Bijovsky, this volume: Coin No. 3). In a collapse of building blocks above the threshold was an ashlar stone (a lintel?) decorated with an encircled cross in relief (Fig. 4).

Building III (Fig. 5) was revealed southeast of Buildings I and II. It comprised three rooms, well-built from ashlar stones and paved with plaster.

The finds at the site point to the existence of a rural settlement, inhabited by a Christian population. The finds in the accumulations above the buildings attest to its destruction during the Persian conquest of the region in 613 CE, which affected many Christian settlements and churches in the Western Galilee, but did not abolish them.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Location map.
Plan 1. Area 1.
Fig. 2. Area 1, Room 1, a bronze cross.
Fig. 3. Area 2, Building 1, *ṭabun* and alley to its east, looking northeast.
Plan 2. Area 2.
Fig. 4. Area 2, lintel engraved with a cross.
Fig. 5. Area 2, Structure III, three rooms paved with white plaster, and an alley to the west of the entrance.
Fig. 6. Five-*nomismata* bronze weight.